

УДК 1:394.92/304.444

С. В. Руденко, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ

ПРО ОДИН ІЗ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ Д. І. ЧИЖЕВСЬКОГО

У статті аналізуються основні положення історико-філософського вчення Д. І. Чижевського та пропонується їх інтерпретація на основі концепції реконструктивної рефлексії.

Ключові слова: Д. Чижевський, історія філософії, історія української філософії, соціокультурний аналіз, реконструктивна рефлексія.

Мета цієї статті – проаналізувати ідею Д. Чижевського про відсутність самобутньої української філософії та обґрунтувати можливість її подальшого розвитку в контексті вирішення проблеми специфічних рис української філософії на основі концепції реконструктивної рефлексії.

За сучасних умов розвитку вітчизняної історико-філософської науки важко не погодитись з думкою одного з дослідників методологічних проблем історико-філософського пізнання Ю. В. Кушакова про те, що саме в цій області нині існує сукупність актуальних теоретичних питань, які необхідно потребують ретельного аналізу, оскільки, за задумом, вони представляють собою передній край науки [1]. Теоретична позиція дослідника історії філософії є умовою можливості не тільки якості, всебічності та об'єктивності результатів наукового пошуку, але й умовою формування способу розуміння історико-філософського процесу взагалі, стилю історико-філософського мислення. Цілком зрозуміло, що сьогодні дослідження історії філософії взагалі, і особливо дослідження історії вітчизняної філософії, не можуть здійснюватися на інтуїтивному теоретичному рівні. І якщо в традиції марксистсько-ленінської історико-філософської науки здійснення конкретних досліджень не завжди потребувало звернення до аналізу методологічних проблем, це не означало їх відсутність на теоретичному рівні.

Предмет історико-філософського дослідження, який є унікальним і неповторним, завжди спонукає до критичного перегляду наявних теоретичних та методологічних підходів, який дозволяє створити оригінальну теоретичну систему та власну методологічну позицію вченого. Тому сьогодні в процесі формування традиції вітчизняної історії філософії важливим завданням постає актуалізація теоретичних та методологічних проблем, яка повинна призвести до формування досліджень теорії історико-філософської науки. Одним із джерел формування сучасної теорії історико-філософського процесу в Україні є історико-філософська концепція Д. Чижевського.

Д. Чижевський є одним з тих українських філософів, перу якого належить один з перших нарисів теоретичних проблем дослідження історії філософії України. Основним у цьому аспекті історико-філософським дослідженням Д. Чижевського є, на наш погляд, робота "Нариси з історії філософії на Україні". В ній мислитель не лише формулює теоретико-методологічні принципи розуміння та дослідження світового історико-філософського процесу, а й окремим розділом аналізує умови можливості та основні принципи розуміння та дослідження історії філософії України. Методологічною основою історико-філософської концепції Д. Чижевського постає культурно-історичний аналіз. Філософію мислитель розуміє як продукт, квінтесенцію культури, більше того – саме національної культури [2]. Філософське знання, історія філософії не може бути зрозумілою без знання і розуміння культурно-історичного контексту розвитку нації, або ж конкретної культури. Тому історико-філософський процес хоч і не тлумачиться плюралістично, однак корелює з національною культурою.

Д. Чижевський не абсолютизує це положення, оскільки сам бачить в ньому однобічність і обмеженість: "Кожна національна філософія, що хоче бачити у собі єдину й усю правду, стає на хибний шлях" [3]. Розвиток філософії розуміється мислителем як суперечливий рух між національними філософіями, однак синтез, зняття цих протилежностей і є умовою можливості розвитку світового історико-філософського процесу. Д. Чижевський розуміє, що філософське знання не може і не повинно бути суто "національним". Претендуючи на всезагальність і необхідність певна філософська думка виходить за межі національного світогляду. Цей процес виражає розвиток світової філософії. В основу розвитку світового історико-філософського процесу мислитель покладає гегелівський діалектичний принцип протиріччя, яке актуалізується між національними світоглядами та національними філософіями, які самі по собі є лише "частковою правдою" і знімається у більш конкретному протиріччі національного та всесвітнього, що в свою чергу знімається у нескінченному прогресі, розвитку абсолютної істини: "Самі національні пункти погляду філософії є у відношенні один до одного... противенствами, протиріччями, через які проходить розвиток світової філософії як цілого" [4].

Як вже зазначалося, творчі зусилля Д. Чижевського були направлені саме на дослідження національної історико-філософської традиції. В своїй роботі "Нариси з історії філософії на Україні" мислитель виділяє три основні моменти, що виражають певну національну філософію. По-перше, національна філософія характеризується специфічною формою постановки й дослідження проблем (спосіб мислення, стиль мислення), по-друге, методологічною базою філософських досліджень, по-третє, особливістю архітектоніки філософських систем та їхньої ролі в системі цінностей культури [5]. Крізь призму цих критеріїв філософ дає характеристику української філософії. І як наслідок одним з основних висновків його дослідження виявляється відсутність "української філософської думки", а наявність "початків і намічень думок". Відсутність яскравої самостійності й відокремленості культурного життя в Україні є причиною відсутності впливу української філософії на світовому рівні, а тому "Слов'янській (зокрема українській) філософії треба ще чекати на свого "великого філософа" [6]. Причому, сам Д. Чижевський критерієм впливовості певної філософії на світовому рівні визначає її системно-концептуальну форму. Дослідник фіксує відсутність системних форм в українській філософії, а, отже, її невпливовість у той час на світовому рівні. Однак, поряд з цим Д. Чижевський формулює важливе теоретичне завдання для подальших філософських досліджень. Всі вони мають бути представлені у формі системи, а не вільної сукупності поглядів. Однак, все ж таки історія філософії України для Д. Чижевського продовжує залишатися історією філософських поглядів, філософської думки, яким він зробив спробу дати системний вигляд. І сама назва роботи філософа – "Нариси (курс. мій – С. Р.) з історії філософії на Україні" говорить про відсутність

завершеної історико-філософської концепції, про що говорить й сам мислитель у передмові до вищезазначеної роботи: "... той матеріал, який я подаю, не може вважатись завершенням і викінченням наукової праці в цій галузі, а навпаки – скоріше має на меті пробудити цікавість і увагу до цієї галузі дослідження" [7].

У своєму невеликому нарисі Д. Чижевський, на наш погляд, у непрякій формі піднімає одну із найважливіших для розвитку сучасної теорії історико-філософського процесу в Україні проблем – проблему історико-філософської реальності. Її вирішення може дає підстави здійснити важливий крок на шляху обґрунтування відповіді на одне із питань, що цікавлять Д. Чижевського – питання про специфічні риси української філософії. Важко не погодитись із положенням, що будь-яка філософська традиція є відображенням реальності (соціальної, політичної, економічної, мовної і т. д.) певної національної культури, певного народу. Як вже зазначалося, Д. Чижевський говорить про відсутність специфічної української філософії на підставі того, що реальності, яку б вона відображала, просто не існувало в історії розвитку української культури, українського народу.

Важко погодитись із позицією Д. Чижевського не у тому, що він констатує тривалу нестійкість, відсутність самостійності у історичному розвитку української культури, а у тому, що він надає перевагу гегелівській кумулятивній моделі розвитку історико-філософського знання, відповідно до якої предметом історії філософії є вже наявні філософські здобутки в історії, які постають квінтесенцією реальності.

При такому підході історик філософії як суб'єкт пізнання виявляється об'єктом впливу філософського знання. Виходячи із розробленої нині в межах епістемології (Н. Гудмен, Г. Патнем), історії науки та філософії науки (Г. Патнем, В. Чуйко) концепції реконструктивної рефлексії ми можемо стверджувати про наявність іншого обґрунтованого способу розуміння розвитку наукового та філософського знання. Відповідно до нього умовою розвитку, приросту наукового та філософського знання є не деяке попереднє знання чи розуміння, а *незнання і нерозуміння*. В межах такого підходу обґрунтовується положення, відповідно до якого не людина є об'єктом впливу знання, а знання є об'єктом впливу людини [8]. На наш погляд, це положення може бути застосоване до вирішення проблеми реальності в межах теорії історико-філософського процесу в Україні.

На відміну від інших західноєвропейських філософських традицій, які відображали ту чи іншу реальність (ментальну, соціально-політичну, державну і т. д.), предметом української філософії постала *відсутність реальності*. Для українських мислителів вона була відсутньою не тому, що не існувало розвиненої української культури, народу, держави і т. і. (тут ми не можемо погодитись із Д. Чижевським), а в силу того, що ця реальність не могла бути відображеною внаслідок цілого комплексу політичних, соціальних, історичних чинників (перебування України у складі інших держав, заборона філософії, репресії, що спрямовані на інтелігенцію тощо). Саме тому вітчизняна філософська традиція суттєво відрізняється від інших західноєвропейських, для яких подібні проблеми не існували (а якщо і існували, то досить нетривалий час). На відміну від англійської, французької чи німецької філософських традицій, предметом яких була власна національна культура (у широкому сенсі цього поняття), через відсутність можливості відобразити власну культурну реальність, предметом рефлексії української філософії стали *інші реальності*. Специфічною рисою української філософії стало те, що вона розвивалась не як знання про власну

реальність (культуру), а як *"експертиза"* знань, здобутих і узагальнених у філософських традиціях інших культур. Так, навіть на основі аналізу класичної та сучасної західноєвропейської філософської літератури ми можемо побачити суттєву відмінність і відсутність порозуміння (попри всі спроби, які мають місце нині) між так званими континентальною та англо-американською (аналітичною) філософськими традиціями. На основі аналізу сучасної літератури з цього питання [9]. На наш погляд, таке порозуміння є неможливим не стільки з причини відсутності бажання у представників континентальної чи англо-американської (аналітичної) чи навпаки, а на основі того, що реальність європейської континентальної культури ніколи не стане тотожною реальності англійської чи американської культури. І якщо щось і об'єднує ці філософські традиції, то це те, що в межах кожної з них відсутньою є *потреба* зрозуміти іншу реальність.

За умов відсутності можливості відображення історико-культурної реальності ця потреба постає чи не головною для представників української філософії. Саме тому філософські пошуки вітчизняних мислителів – це переважно спроби зрозуміти, освоїти та оцінити іншу філософську традицію, іншу культуру. Якщо звернутися до творчості майже будь-якого представника української філософської думки історії чи сучасності, то в першу чергу з його текстів можна зробити висновок, що він є висококваліфікованим "експертом", для якого не існує проблеми зрозуміти, оцінити та застосувати досягнення представників різних філософських течій, шкіл, напрямків, навіть якщо вони відображають зовсім різні (а, інколи, і суперечливі) культурні реальності. Починаючи з філософської думки Київської Русі, у працях видатних мислителів цього періоду (Іларіон Київський, Данило Заточеник, Володимир Мономах та ін.) ми можемо побачити окрім розробки оригінальних філософських ідей прагнення до розуміння культурної реальності, що відображена у філософських пошуках європейської середньовічної філософії. У межах філософської думки Київської Русі в окремий напрямок сучасні дослідники виділяють, так звану, перекладну традицію. Подібні тенденції ми можемо спостерігати в межах розвитку реформаційно-гуманістичних ідей в Україні XV–XVII ст. (Ю. Дрогобич, П. Русин, Ст. Оріховський), філософської думки в Києво-Могилянській Академії, філософській системі Г. С. Сковороди, українській академічній філософії XIX ст., традиції українського бароко, романтизму, розвитку сучасної української філософії XX–XXI ст. тощо [10].

Може виникнути питання: якщо українська філософія завжди мала і має зараз самостійний характер і власні специфічні риси, то чому вона упродовж майже тисячолітнього розвитку залишалась непомітною для західноєвропейської філософської думки і не мала впливу на неї?

Ми вважаємо, що відповідь на це питання певною мірою схопив Д. Чижевський, але в силу реалій свого часу не міг довести її логічного завершення. Згідно із його загальновідомим висловом українська філософія – це справа майбутнього. На нашу думку, розвиток сучасної світової культури, складовою якої постає і українська, є тим майбутнім, про яке говорив Д. Чижевський.

Розвиток ідей глобалізації, мультикультуралізму, прагнення до діалогу та порозуміння між різними культурами – це цінності, які сьогодні висувуються на передній світовим співтовариством. Думається, що саме в цих умовах досить актуально стає потреба не тільки у знанні різних мов та історії культури, скільки у наявності системи філософських принципів, які б обґрунтовували умови можливості розуміння однією культурою іншої культури, порозуміння між співтовариством філософів

та науковців, формування демократичного поля функціонування та розвитку міжнародного права, економіки, міжнародної інформації і т. д. Саме у сучасних умовах у розвитку філософських досліджень особливої цінності та актуальності набувають такі риси як здатність до розуміння інших філософських традицій, діалогічність, антидогматичність, вміння, зберігаючи національні риси, бути доступними для розуміння.

В якості висновку можна зазначити, що сучасний стан розвитку світової філософії і є тим "майбутнім" української філософії, про яке говорить Д. Чижевський, в межах якого стає можливою трансформація традиційного способу бачення розвитку теорії історико-філософського

процесу в Україні і застосування для її подальшої розробки концепції реконструктивної рефлексії.

Список використаних джерел

1. Кушаков Ю. В. Л. Шестов: історик філософії чи "шанувальник духовного хуліганства"? // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Том XII. Філософський факультет. – К. : Педагогіка, 2004. – С. 91.
2. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К. : Обрій, 1992. – С. 8.
3. Там само. – С. 10.
4. Там само. – С. 11.
5. Там само. – С. 12.
6. Там само. – С. 14.
7. Там само. – С. 4.
8. Див.: Чуйко В. Л. Когнітивізм як об'єкт когнітології : монографія. – Ніжин : Міланік, 2007. – С. 41–46.
9. Див.: Кричлі Саймон. Вступ до континентальної філософії / [пер. з англ. Вадима Менжуліна]. – К. : ТОВ "Стилос", 2008. – 152 с. – (Сучасна гуманітарна бібліотека).
10. Див., напр.: Історія української філософії : підручник / Русин М. Ю., Огородник І. В., Бондар С. В. та ін. – К. : Академвидав, 2008. – С. 71–92.

Надійшла до редколегії 11.02.13

С. В. Руденко

ОБ ОДНОМ ПЕРСПЕКТИВНОМ НАПРАВЛЕНИИ РАЗВИТИЯ ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИХ ИДЕЙ Д. И. ЧИЖЕВСКОГО

В статье подан анализ основных положений историко-философского учения Д. И. Чижевского и предлагается их интерпретация на основании концепции реконструктивной рефлексии.

Ключевые слова: Д. Чижевский, история философии, история украинской философии, социокультурный анализ, реконструктивная рефлексия.

S. V. Rudenko

ABOUT ONE OF THE PERSPECTIVE DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT D. CHYZHEVSKY'S HISTORIC-PHILOSOPHICAL IDEAS

In article are analysed main positions D. Chyzhevsky's historic-philosophical teaching and is offered their interpretation on base of the concepts of reconstructive reflection.

Keywords: D. Chyzhevsky, history of philosophy, history of Ukrainian philosophy, socio-cultural analysis, reconstructive reflection.

УДК 321.01:32.019.51

Д. А. Товмаш, канд. філос. наук, доц., КНУТШ

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК БАЗИС КОНСТРУЮВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО ГРОМАДЯНИНА

У статті представлений детальний аналіз актуального для сучасного українського суспільства нового наукового практичного підходу – віртуалістики – що дозволить нам не тільки розібратися в складних соціальних проблемах, але й створити моделі майбутніх у всьому різноманітті просторових і духовних світів. Розглянута можливість та необхідність конструювання за допомогою політичної комунікації поряд із повсякденною та соціальною реальністю реалізації громадянського суспільства, що можливе та необхідне як конструктивна ідея та модель, яку потребує українське суспільство.

Ключові слова: політична комунікація, громадянське суспільство, компетентність, компетентний громадянин, віртуалістика, віртуальна реальність, симулякр.

Головним в процесі існування політичної комунікації потрібно вважати створення інформаційної (символічної, духовної) спільності комунікатора і реципієнта, забезпечення ідейної єдності сторін. Саме це дозволяє державі розраховувати на підтримку населення, партіям – встановлювати контакти зі своїми прибічниками чи формувати передвиборчі коаліції, різним країнам – утворювати політичні союзи і т. д.

В епоху розречевлення індивід занурюється у віртуальну реальність симуляцій повсюди і в більшій мірі сприймає світ як ігрове середовище, створюючи її умовність, керованість її параметрів і можливість виходу із неї. Відмінність старого і нового типів соціальної організації за допомогою дихотомії "реальне – віртуальне" дозволяє говорити про поняття віртуалізації як процесу заміщення інституціалізованих практик симуляціями. Таким чином концепт "віртуалізації" може описуватися як процес творення перспектив розвитку "нового", а саме проектування віртуальної реальності, якій притаманні чотири фази відношення справжньої реальності. Наразі нами зазначало в попередньому параграфі про "віртуалістику" винахід російського дослідника Миколи Носова (творця віртуальної психології). Інноваційний підхід, заснований на визнанні існування двох або більше типів онтологічно самостійних реальностей, що не зводяться одна до одної. Віртуалістика – це не філософія й не наука, а тип світогляду, точніше, постнекласи-

чного світогляду. Віртуалістика – це не заперечення традиційної філософії й науки, але розширення поля дії: віртуалістика вводить у світогляд нову реальність і пропонує новий погляд на світ.

На думку вчених Центру віртуалістики Інституту Людини РАН, віртуальна реальність продукується активністю якої-небудь іншої реальності, зовнішньої стосовно неї. Віртуальна реальність існує актуально, тільки "тут-і-тепер", тільки поки активна реальність, що породжує. У віртуальній реальності свій час, простір і закони існування (у кожній віртуальній реальності своя "природа"). Віртуальна реальність може взаємодіяти з усіма іншими реальностями, у тому числі й із породжувачами як онтологічно незалежна від них. На відміну від віртуальної, реальність що породжує називається константною реальністю. "Віртуальність" і "константність" утворюють категоріальну опозицію, тобто є філософськими категоріями. У віртуалістиці віртуальність протиставляється не субстанціальності, як це було в традиційній філософії, а константності, і відносини між ними відносні: віртуальна реальність може породити віртуальну реальність наступного рівня, ставши щодо неї константною реальністю. І у зворотну сторону: віртуальна реальність може згорнутися в елемент своєї константної реальності. Система взаємородження і згортання віртуальних і константних реальностей утворює онтологічну модель.